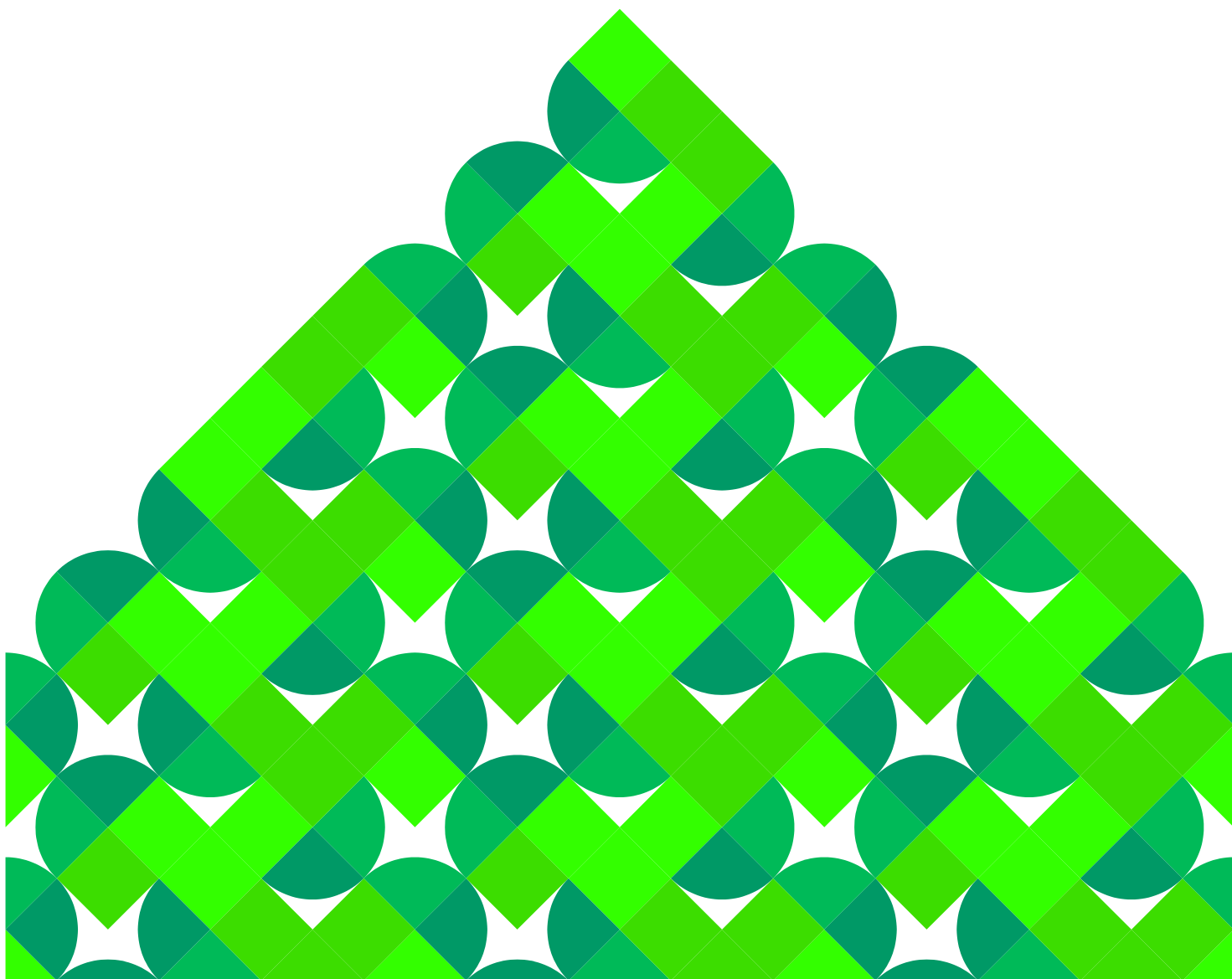

Uppföljning av funktionshinderspolitiken 2018

Myndigheten för delaktighet är en kunskapsmyndighet som arbetar inom funktionshindersområdet. Vi arbetar för att alla, oavsett funktionsförmåga, ska kunna vara fullt delaktiga i samhället.

Myndigheten för delaktighet, 2019
Uppföljning av funktionshinderspolitiken 2018

Nummer 2019:2
ISBN: 978-91-87883-55-2 (pdf)

Publikationen finns att ladda ner från myndighetens webbplats www.mfd.se.
Alternativa format kan beställas från Myndigheten för delaktighet.

Postadress: Myndigheten för delaktighet, Box 1210, 172 24 Sundbyberg
E-post: info@mfd.se
Telefon: 08-600 84 00

Innehåll

Förord	4
Inledning	6
Den nationella funktionshinderspolitiken	6
Rapportens disposition	7
Funktionshinderspolitikens utveckling	10
Funktionshindersperspektivet i offentlig verksamhet	10
Funktionshindersperspektivet i praktiken	11
Förbättrade möjligheter till konkret arbete	13
Delaktighet i samhället	14
Utbildning.....	14
Arbetsmarknad	21
Digital delaktighet	28
Ekonomi och hälsa	32
Vägen framåt	39
Målsättningar och verktyg	39
Hinder för delaktighet.....	41
Referenser	46

Förord

Den här rapporten utgör Myndigheten för delaktighets redovisning av utvecklingen inom funktionshinderspolitiken 2018. Myndigheten har i likhet med tidigare år utgått från hur statliga myndigheter, regioner och kommuner lyckats inkludera ett funktionshindersperspektiv i styrningen av sin verksamhet. Hur perspektivet inkluderas och omsätts av dessa aktörer har en avgörande betydelse för i vilken takt det svenska samhället utvecklas mot det nationella funktionshinderspolitiska målet om full delaktighet och jämlikhet i levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning.

Myndigheten har i årets rapport tittat särskilt på delaktigheten inom utbildning, arbetsliv och digitalisering. Dessa områden påverkar i hög grad också delaktigheten inom andra områden. Resultaten befäster att det fortsatt finns en grundläggande och vidsträckt ojämlikhet i levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning. Kunskapen om vad som utgör de konkreta skälen för denna ojämlikhet behöver kartläggas och belysas inom många samhällssektorer.

Gruppen personer med funktionsnedsättning är mycket heterogen. Olikheterna i gruppen kan kopplas till olika typer av utmaningar. De är också starkt kopplade till andra bestämningsfaktorer, som tar sin utgångspunkt i socioekonomiska skillnader eller skillnader relaterade till ojämställdhet. Den ojämlikhet och ojämställdhet som återfinns i samhället i stort får ofta genomslag även för personer med funktionsnedsättning. Det tycks dessutom vara så att funktionsnedsättning adderar en ytterligare aspekt till en redan ojämlik situation.

För att möta den mångfald som målgruppen representerar måste det funktionshinderspolitiska arbetet ta sin utgångspunkt och avstamp i ett tydligt och tvärsektorielt ägandeskap av och ansvarstagande för funktionshinderspolitiken. Samhället behöver i alla delar utformas universellt. Det vill säga säkerställa att det i leveranser av varor och tjänster skapas delaktighet och användbarhet för så många som möjligt. Varje sektor måste också identifiera och ta bort de hinder som redan

finns för en bred tillgänglighet och användbarhet. Detta är grundläggande för att bygga bort det utanförskap som även omfattar personer med funktionsnedsättning.

Under 2018 har den politiska diskussion som förts i anslutning till funktionshinderspolitiken i stor utsträckning handlat om de individuella stöden. En mångfald av individualiserade anpassningar och stöd är mycket riktigt ett viktigt komplement i ett universellt utformat samhälle. För enskilda individer är de många gånger förutsättningen för delaktighet. Särskilda lösningar kommer dock aldrig enskilt att kunna säkerställa och möta den mångfald av behov som personer med funktionsnedsättning representerar. En funktionshinderspolitik avgränsad till endast särlösningar är inte tillräcklig och utgör ett hinder för att personer med funktionsnedsättning kan röra sig och delta i samhället på jämlika villkor med andra.

Bilden av att de offentliga aktörernas medvetenhet om funktionshindersperspektivet är etablerat stärks i årets uppföljning. Det kan också fortsatt konstateras att det i stor utsträckning saknas verktyg för att säkerställa att uttalade ambitioner konkretiseras och operationaliseras i verksamhet. Myndigheten för delaktighet hoppas att denna årliga uppföljning ska bidra till att samhällsaktörer på bredden mer systematiskt fortsätter reflektera hur de säkerställer ett funktionshindersperspektiv inom ramen för sitt uppdrag. Hur de bygger offentlig verksamhet som inte utestänger, utan skapar tillgång för fler. En sådan utveckling kommer snabbt att ge utslag i färre hinder i människors vardag och på sikt minskade kostnader för, och minskat behov av, särlösningar. Det kommer också vara grundläggande för att möta den stora demografiska förändring som Sverige står inför. Därmed skapas bättre förutsättningar för att människor i alla åldrar ska kunna fortsätta vara delaktiga och aktiva i samhällets olika delar.

Sundbyberg i februari 2019

Malin Ekman Aldén
Generaldirektör

Inledning

Myndigheten för delaktighet, MFD, har regeringens uppdrag att främja ett systematiskt och effektivt genomförande av funktionshinderspolitiken på alla nivåer i samhället och att följa upp insatser från ansvariga aktörer i förhållande till politikens mål. Denna rapport utgör myndighetens årliga redovisning av funktionshinderspolitikens utveckling.

Den nationella funktionshinderspolitiken

Det nationella målet för funktionshinderspolitiken är att med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som utgångspunkt, uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhället för personer med funktionsnedsättning. Målet ska bidra till ökad jämställdhet och till att barnrättsperspektivet ska beaktas.

Detta innebär att funktionshinderspolitiken tar sin utgångspunkt i Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter. Funktionshinderspolitiken syftar till att inkludera funktionshinder som ett perspektiv i arbetet för ett mer jämlikt samhälle, där människors olika bakgrund eller förutsättningar inte ska avgöra möjligheten till delaktighet. Funktionshinderspolitiken ska även främja en hållbar samhällsutveckling genom att säkerställa självbestämmande för människor som lever med en funktionsnedsättning. Genom detta säkerställs också människors förutsättningar att kunna leva ett aktivt och självständigt liv, kunna välja sin utbildning och bidra till egen försörjning.

Funktionshinderspolitiken är tvärssektoriell. Hela samhället bär därför det gemensamma ansvaret att verka för att personer med funktionsnedsättning kan ta del av sina rättigheter. Offentliga aktörer har ett särskilt ansvar för att den verksamhet, service eller tjänst som erbjuds är

tillgänglig för alla. Utgångspunkten för samhällsutvecklingen ska vara universell. Det vill säga att utformningen sker på ett sådant sätt att all verksamhet, service och tjänster blir möjlig att tillgå och kan användas av så många som möjligt. För en jämlik tillgång måste också de hinder som förhindrar människor från delaktighet elimineras och som ytterligare komplement måste individuella anpassningar kunna göras när det behövs. Varje sektor och aktör bär ansvaret för att finansiera nödvändiga åtgärder för allas lika tillgång till samhällets utbud och tjänster som en del av sitt allmänna uppdrag.

Rapportens disposition

I denna rapport redovisas utvecklingen av funktionshinderspolitiken i huvudsakligen två delar. Den första delen beskriver resultaten av MFD:s uppföljning av hur stat, kommuner, regioner – de offentliga aktörerna – arbetar med att implementera funktionshinderspolitiken i ledning och styrning av sina verksamheter. Denna uppföljning syftar till att ge en bild av hur arbetet med att genomföra politiken på processnivå fortgår på olika nivåer i samhället. Den andra delen handlar om att utifrån befintlig statistik och annan kunskap ge en bild av levnadsvillkor och hinder för delaktighet för personer med funktionsnedsättning för att beskriva utfallet av detta arbete.

Uppföljning av aktörer

I rapporten redovisas inledningsvis resultaten av hur offentliga aktörer implementerar funktionshindersperspektivet i sin verksamhet. Funktionshindersperspektiv innebär att i planering och genomförande av verksamhet, service och tjänster utgå från att människor har olika förutsättningar och att alla har rätt att ta del i samhället. När perspektivet beaktas vid rätt tillfälle i en process kan resultatet, oavsett om det är en produkt eller tjänst, bli tillgängligt för fler. När perspektivet inte beaktas skapas hinder för delaktighet som medför merkostnader när de behöver åtgärdas i efterhand.

För att kunna bedöma offentliga aktörers arbete med funktionshindersperspektivet har MFD valt att utgå från hur perspektivet inkluderas i aktörernas ledning och styrning av verksamheten. Detta med utgångspunkt från att dessa vägval sedan påverkar och genomsyrar organisationens övriga genomförande av verksamheten.

Uppföljning av levnadsvillkor och delaktighet

Många faktorer påverkar människors levnadsvillkor och delaktighet i samhället. Sammantaget kan dock resultatet av funktionshinderspolitikens genomförande följas genom att belysa hur levnadsvillkor och delaktighet för personer med funktionsnedsättning utvecklas inom samhällets sektorer. Att följa skillnader i levnadsvillkor mellan personer med funktionsnedsättning och övriga befolkningen över tid kan även ge indikation om vilka områden eller grupper inom målgruppen som bör ges särskild prioritet. För att funktionshinderspolitiken samlat ska nå framgång krävs att den håller ihop och inte lämnar någon grupp eller sektor utanför. I rapporten lyfter MFD fram delaktighet inom utbildning, arbetsmarknad och digital delaktighet. Dessa tre områden är centrala för att driva utvecklingen också inom övriga samhällssektorer.

Delaktighet inom samhällets alla sektorer, där utbildning, arbete och digitalisering här står som exempel, påverkar påtagligt människors levnadsvillkor¹. I den här rapporten visar MFD på detta genom att beskriva hur situationen avseende ekonomi och hälsa ser ut för kvinnor och män med funktionsnedsättning och hur dessa skiljer sig mellan personer med och utan funktionsnedsättning.

¹ Statistiska centralbyrån (SCB) hade i regleringsbrevet för 2018 i uppdrag att redovisa uppgifter i befintlig statistik om personer med funktionsnedsättning. Statistik om levnadsvillkoren för personer med funktionsnedsättning samt föräldrar till barn med funktionsnedsättning finns på SCB:s webbsida.

Statistikbilaga

Till rapporten finns en statistikbilaga, med kompletterande information om resultaten inom utbildning, arbetsmarknad och digital delaktighet. Bilagan innehåller också uppdaterade resultat från det funktionshinderspolitiska arbetet inom andra samhällssektorer samt utfall vad gäller ekonomi och hälsa för personer med funktionsnedsättning.

Funktionshinderspolitikens utveckling

I detta kapitel redovisas resultaten av MFD:s uppföljning av offentliga aktörers arbete med att implementera funktionshinderspolitiken genom sin verksamhet. MFD tillfrågar årligen myndigheter, kommuner och regioner hur de inkluderar funktionshindersperspektivet i sin styrning och ledning av verksamheten. 2018 års enkät skickades under hösten ut till 286 statliga myndigheter, 21 landsting/regioner och 290 kommuner. Svarefrekvensen på enkäten var: 89 procent av myndigheterna, 63 procent av kommunerna samt 90 procent av landsting/regioner.²

Funktionshindersperspektivet i offentlig verksamhet

Utgångspunkten för MFD:s uppföljning av hur statliga myndigheter arbetar är en enkät som utgår från förordning 2001:526 om de statliga myndigheternas ansvar för att genomföra funktionshinderspolitiken. Motsvarande frågor ställs även till kommuner och regioner för att bedöma hur de integrerar ett funktionshindersperspektiv i sitt arbete. Övergripande kan konstateras att den absoluta merparten av statliga myndigheter, kommuner och regioner på något sätt reglerar funktionshindersperspektivet i något av sina övergripande styrdokument.

Enligt förordning 2001:526 om statliga myndigheters ansvar för funktionshinderspolitiken, ska myndigheterna genomföra inventeringar och utarbeta handlingsplaner för att göra lokaler, verksamhet och information mer tillgängliga för personer med funktionsnedsättning. Hälften av alla svarande myndigheter har också en färdig handlingsplan för hur lokaler, verksamhet och information ska bli tillgängliga. Av de myndigheter som har en handlingsplan har också ungefär hälften

² Alla resultat samt möjlighet att se resultat från enskilda aktörer finns på MFD:s webbplats.

reviderat dem under de senaste två åren. Mer än hälften av kommunerna och hälften av regionerna som svarat, anger att de har en specifik organisationsövergripande strategi, eller plan, för hur tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning ska öka i kommunen eller regionen.

Utöver en plan har också var femte svarande statlig myndighet mätbara mål för att öka tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning. För kommuner och regioner är det mindre än hälften av de svarande som uppger sig ha mätbara mål.

I princip alla svarande kommuner och regioner har samråd med funktionshindersrörelsen på övergripande nivå. Bland svarande statliga myndigheter är det däremot knappt hälften som har en strukturerad dialog med funktionshindersrörelsen.

Funktionshindersperspektivet i praktiken

Att de flesta offentliga aktörer som har svarat på undersökningen har ett funktionshindersperspektiv i sina övergripande styrdokument tyder på att det både finns en medvetenhet om ansvar och en ambition för att implementera funktionshinderspolitiken i verksamheten som är väl etablerad. Den betydligt lägre andelen av aktörer som har handlingsplaner och mätbara mål för sitt arbete tyder dock på att aktörerna behöver ökad aktörsspecifik kunskap och konkreta ambitioner. MFD:s slutsats är att detta indikerar ett behov av stöd för att bättre kunna förstå perspektivets innebörd och hur det relaterar till såväl den egna verksamheten som det egna ansvaret. Resultaten visar på behovet av konkreta stöd kring vad funktionshindersperspektivet innebär i olika delar av en verksamhet och hur det kan omsättas i praktiken. MFD avser därför att ta fram flera stödmaterial som svarar upp mot dessa behov.

Då så få ansvariga aktörer har mätbara mål är det mycket svårt att bedöma i vilken utsträckning de genom tydliga prioriteringar garanterar att åtgärderna som krävs för att säkerställa funktionshindersperspektivet också är finansierade. Kravet på att lokaler, produkter, verksamheter och tjänster ska vara universellt utformade framgår inte i heller av förordning

2001:526 om de statliga myndigheternas ansvar för genomförande av funktionshinderspolitiken. Det är också svårt att genom uppföljning se om statliga myndigheter, kommuner och regioner ställer sådana krav, exempelvis inom sitt arbete med upphandling av varor och tjänster.

Från den inventering som gjorts inom ramen för det regeringsuppdrag MFD har tillsammans med länsstyrelserna³ framgår att många kommuner primärt identifierar funktionshindersperspektivet inom sitt arbete med de sociala stöden och i utformning av kommunens externa lokaler och tjänster. Det framkommer också att kommuner och regioner ser brister i politisk vilja och svårigheter att arbeta med tvärsektoriell styrning. Detta synliggör och förstärker behovet att öka kunskapen om perspektivets relevans i ett betydligt bredare perspektiv, men också som en integrerad del i allt mångfaldsarbete.

Det är också rimligt att anta att de aktörer som har valt att svara på MFD:s undersökning har ett mer väletablerat arbete än de aktörer som inte har besvarat enkäten. Med utgångspunkt i svarsfrekvensen i 2018 års enkäter innebär det att behovet av stöd hos aktörerna troligen är större än vad resultaten visar.

Aktiv involvering av personer med funktionsnedsättning

Att aktivt involvera personer med funktionsnedsättning genom bland annat samråd med organisationer som företräder dem är ett åtagande som tydligt framgår av FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, artikel 4.3. Aktiv involvering är enligt konventionen centralt för att träffa rätt i såväl problem- som behovsanalys samt för att kvalitetssäkra åtgärder som stärker rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Att i strukturerad form säkerställa insyn, dialog och samskapande med användare är en viktig del i det offentliga uppdraget. MFD:s uppföljning visar dock att hälften av de statliga myndigheterna saknar samråd med

³ Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Myndigheten för delaktighet.

funktionshindersorganisationer, vilket tyder på att konventionens åtagande om aktiv involvering inte är tillräckligt känt. MFD:s slutsats är att utveckling och tillämpning av aktiv involvering är ett viktigt verktyg för de statliga myndigheterna att implementera ett funktionshindersperspektiv i sin verksamhet. MFD ser också detta som ett område där det finns behov av stöd och verktyg för att hitta ett fungerande och relevant arbetssätt.

Uppföljningen visar även att kommunernas dialog med funktionshinderorganisationerna är väl etablerat via olika typer av så kallade funktionshinderråd. Inom det ovan nämnda regeringsuppdrag MFD för närvarande genomför i samarbete med länsstyrelserna uppger dock kommunerna att arbetet inom råden generellt är i stort behov av utveckling och förnyelse. Syfte, roller och arbetssätt behöver tydliggöras. Kompetenskrav och förväntningar behöver förtydligas och rådets placering i den kommunala organisationen prövas. MFD ser att även detta område är i stort behov av ett utvecklat stöd med utgångspunkt från konventionens bestämmelse om aktiv involvering. Dock är behovet och inriktningen på detta stöd av en något annan art än för de statliga myndigheterna.

Förbättrade möjligheter till konkret arbete

MFD ser att det finns fler möjligheter att kunna förbättra kommuners och regioners möjligheter att konkretisera sitt funktionshinderspolitiska arbete avsevärt. Dels genom MFD:s fortsatta uppdrag att i samarbete med länsstyrelserna ge stöd åt kommuner och regioner att ta fram och genomföra sina funktionshinderspolitiska strategier och planer, i kombination med fler konkreta stödverktyg. Dels genom de ställningstaganden om funktionshinder och delaktighet som SKL har gjort i sitt positionspaper⁴ för ett samlat nationellt, regionalt och lokalt ansvar för delaktighet och lika möjligheter i samhället.

⁴ Sveriges kommuner och landsting (2017) Funktionshinder och delaktighet – positionspaper.

Delaktighet i samhället

Upplevelsen av delaktighet i samhället påverkas av många olika faktorer och aktörer. Offentliga aktörer i form av statliga myndigheter, kommuner och regioner utgör en viktig del av dessa. De offentliga aktörerna påverkar utvecklingen på olika sätt: som förebilder, som producenter av varor och tjänster, i sin regelgivning och tillsyn, med sina främjande insatser samt med sin fördelning av ekonomiska stöd. Delaktighet inom en samhällssektor kan därför ses som ett utfall av hur effektivt ansvariga aktörer lever upp till sina åtaganden inom funktionshinderspolitiken. Styrkor och brister som synliggörs i uppföljningen av funktionshindersperspektivet i offentlig verksamhet har både en direkt och indirekt påverkan på delaktigheten i samhället för personer med funktionsnedsättning. Det har därmed också betydelse för utvecklingen mot det nationella funktionshinderspolitiska målet. Med detta som bakgrund redovisar MFD i detta kapitel resultaten av uppföljningen av hinder för delaktighet i utbildning, arbete och digitala tjänster och kanaler.

Utbildning

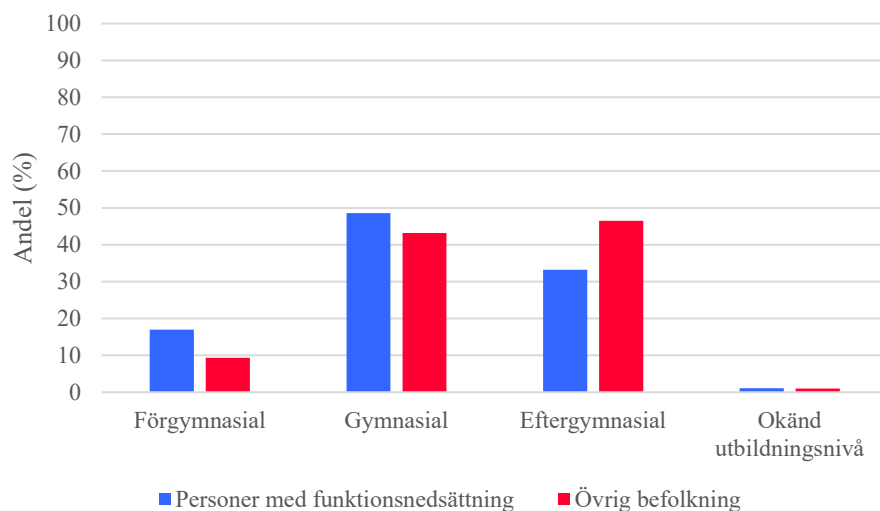
Utbildningsnivån hos en person styr förutsättningarna för såväl demokratisk delaktighet, ekonomisk självständighet som upplevd och dokumenterad god hälsa. Att kunna tillgå, välja och genomföra utbildning är således helt centralt för utvecklingen av delaktigheten i samhället och jämlika levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning.

Ett funktionshindersperspektiv på utbildningsområdet handlar om att skapa både fysiska och praktiska förutsättningar att ta del av utbildning på olika nivåer. Det handlar också om att säkerställa ett utbildningssystem som är tillräckligt flexibelt för att kunna möta människors varierande förutsättningar, talanger och fulla utvecklingspotential. Slutligen handlar det om att ha ett väl utvecklat och tillgängligt system för att kunna säkerställa individuella anpassningar och stöd när det behövs för att en person ska klara utbildningens mål.

Skillnader i utbildningsnivå

Delaktigheten och tillgängligheten inom utbildning kan mätas i befolkningens utbildningsnivå. Eftersom resultaten visar tillbaka på en tidigare delaktighet i skolan släpar de efter i tid. Andelen personer inom en grupp som har genomgått högre utbildning kan således ge en indikation på hur välfungerande skolsystemet varit för denna grupp i tidigare led.

Diagram 1. Andel (procent) personer med funktionsnedsättning och övrig befolkning, 30-64 år, efter högsta utbildningsnivå, 2016-17.

Källa: SCB:s undersökning av levnadsförhållanden (ULF).

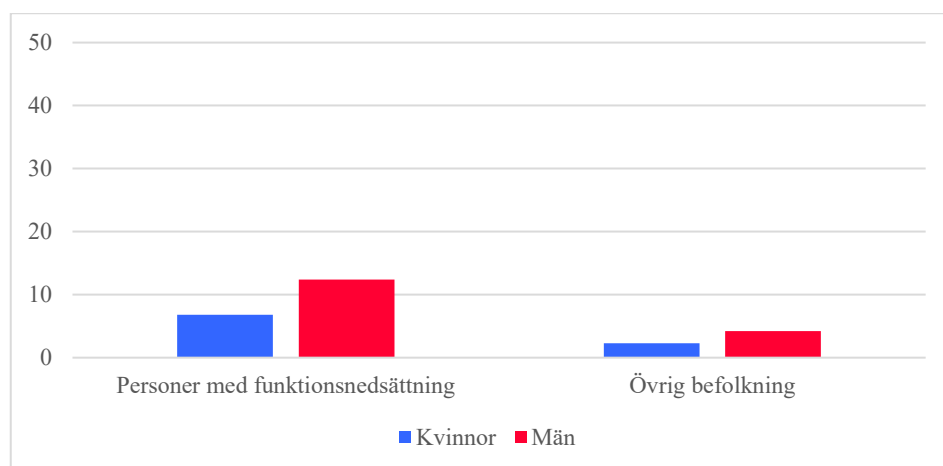
Utbildningsnivån i befolkningen ökar över tid vilket den även gör för gruppen personer med funktionsnedsättning. Utbildningsnivån är dock betydligt lägre för personer med funktionsnedsättning. Andelen personer med funktionsnedsättning mellan 30 och 64 år som har eftergymnasial utbildning är 33 procent, jämfört med övriga befolkningen där andelen är 47 procent. Det är en högre andel, 17 procent, personer med funktionsnedsättning som har förgymnasial nivå som sin högsta avslutade utbildning, att jämföra med dryga nio procent i den övriga befolkningen (se diagram 1). Kvinnor har generellt en högre

utbildningsnivå än män. Denna könsskillnad återfinns även mellan kvinnor och män med funktionsnedsättning (se statistikbilaga).

Avbrutna studier

En annan indikation på att det finns hinder för delaktighet i skolan är att det är vanligare att elever med funktionsnedsättning har påbörjat, men inte avslutat, sina studier på gymnasienivå. Inom gruppen personer med funktionsnedsättning i åldrarna 20–36 år som endast har grundskoleutbildning har drygt nio procent avbrutit sina gymnasiestudier. Motsvarande andel i den övriga befolkningen är drygt tre procent. Det är vanligare att män (12 procent med funktionsnedsättning respektive 4 procent bland övriga män) än kvinnor (7 procent med funktionsnedsättning respektive 2 procent bland övriga kvinnor) påbörjat men inte avslutat gymnasieutbildning.

Diagram 2. Andel (procent) personer med högst förgymnasial utbildning i åldersgruppen 20-36 som påbörjat, men inte slutfört gymnasiestudier. Studier ej heller huvudsaklig sysselsättning, 2016-17.

Källa: SCB:s undersökning av levnadsförhållanden (ULF).

Förutsättningar inom utbildning

Det är svårt att på ett heltäckande sätt förklara vad som utgör hinder för delaktighet för elever med funktionsnedsättning inom utbildning.

Tillgängliga läromedel och en fungerande lärmiljö kan lyftas fram som exempel på grundläggande förutsättningar för att kunna delta och genomföra en utbildning. Den generella lärmiljön, kvaliteten i undervisningen och elevhälsan, ändamålsenliga lokaler samt tillgången till ändamålsenligt stöd har särskild betydelse för elever med funktionsnedsättning.

Tillgängliga läromedel och läroplattformar

Tillgängliga läromedel är en grundförutsättning för att kunna delta i en utbildning. År 2018 gjorde Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, och Specialpedagogiska skolmyndighetens, SPSM, en översyn av det faktiska utbudet samt den upplevda tillgången till tillgängliga läromedel i de flesta skolformer. Slutsatsen var att tillgången till tillgängliga läromedel är bristfällig för många personer med funktionsnedsättning. Rapporten visar att det finns ett stort utbud av läromedel i format som riktar sig till större grupper av elever, men att det finns brister i utbudet till små elevgrupper. En trolig förklaring är enligt MTM och SPSM skolhuvudmännens ekonomiska prioriteringar.⁵ Det finns en stor spridning mellan huvudmän, även sett över landet, när det gäller kostnaderna för läromedel per elev.⁶

Inom högskolan anses tillgången till tillgänglig kurslitteratur vara god. Däremot finns det brister i tillgången på tillgängliga läromedel inom folkhögskolan och yrkeshögskolan. Förklaringar till detta är avsaknaden av fastställda kurslistor och att få läromedelsproducenter har en utgivning för dessa utbildningsformer. Det finns heller inget statligt helhetsuppdrag kring kurslitteraturen i dessa skolformer.⁷

Digitaliseringen av skola och högre utbildning går snabbt. Det betyder många nya möjligheter för flexibla lösningar och ökad tillgänglighet till material och information samt individualiserad anpassning, till exempel

⁵ Myndigheten för tillgängliga medier och Specialpedagogiska skolmyndigheten (2018) Översyn av tillgången till tillgängliga läromedel från förskola till högskola.

⁶ Skolverket, Sveriges officiella statistik, statistik på riksnivå.

⁷ Myndigheten för tillgängliga medier och Specialpedagogiska skolmyndigheten (2018) Översyn av tillgången till tillgängliga läromedel från förskola till högskola.

i form av distansutbildning. Mycket tyder dock på att bristande kunskap och planering i upphandling, utveckling och användning av de digitala verktygen också kan leda till att utestänga elever och studenter med funktionsnedsättning. Ett exempel är läroplattformar, läromedel och portaler som upphandlas och utformas utan tydliga krav på universell utformning och tillgänglighet. Det finns också en risk för att vissa elevgrupper och studenter, till exempel de som har en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, riskerar att inte kunna utnyttja den potential som digitaliseringen erbjuder.

Lär miljön

Enkäter riktade till skolelever visar att det inte finns några skillnader mellan elever med funktionsnedsättning och elever utan funktionsnedsättning när det gäller deras uppfattning om skolarbetets omfattning eller svårighetsgrad. Däremot uppger en större andel elever med funktionsnedsättning (48 procent) att de känner sig ganska eller mycket stressade av skolarbetet, jämfört med andra elever (38 procent). Det är en större andel flickor med funktionsnedsättning (56 procent) som uppger att de är stressade av skolarbetet i jämförelse med pojkar med funktionsnedsättning (37 procent). För övriga flickor är andelen 48 procent och för övriga pojkar 28 procent. Vad gäller stress i skolarbetet finns en negativ utveckling över tid för flickor och pojkar både med och utan funktionsnedsättning (se statistikbilaga).⁸

Elever med funktionsnedsättning har en mer negativ syn på trivseln i skolan. Av elever med funktionsnedsättning tycker 65 procent att eleverna i klassen trivs tillsammans, jämfört med 72 procent bland övriga elever. Skillnaden är statistiskt signifikant mellan pojkar med och utan funktionsnedsättning men inte för flickor. Utvecklingen över tid visar att andelen barn som tycker att eleverna trivs tillsammans har minskat för samtliga barn.⁹

⁸ Folkhälsomyndighetens undersökning Skolbarns hälsovanor.

⁹ Folkhälsomyndighetens undersökning Skolbarns hälsovanor.

Även inom högre utbildning verkar det finnas hinder för delaktighet. Högskolestudenter med funktionsnedsättning är generellt mindre nöjda med kvaliteten på undervisningen, upplägget, kursutbudet, bemötandet och lärandemiljön än övriga studenter. Studenter med funktionsnedsättning uppger även i betydligt större utsträckning än övriga studenter att de inte känner att de hör hemma på högskolan och att de ifrågasätter sitt val att studera. Att uppleva ekonomiska svårigheter under studietiden är också vanligare bland studenter med funktionsnedsättning än bland övriga studenter. De studenter som uppger sig mest begränsade i studiesituationen är också minst nöjda med sin utbildning och har störst upplevelser av utanförskap och ekonomiska svårigheter.^{10 11}

Behovet av en tillgänglig lärmiljö

Utbildningsresultat beror på en kombination av akademiska och psykosociala faktorer. Skolsystemets utformning har allra störst betydelse för grupper av elever och studenter som möter särskilda utmaningar i skolmiljön och där det finns låga förväntningar på deras utbildningsresultat. Den brist på trivsel, men också i bemötande som resultaten ovan visar kan indikera bristande kunskap kring funktionshinder i lärmiljön men också brister i förväntningar från skola, pedagoger och annan personal. Det finns stor kunskap och många exempel kring hur man kan utforma en tillgänglig lärmiljö inom alla stadier av utbildningen. Kunskapen behöver systematiskt tillämpas ute på grundskolor, gymnasier och i eftergymnasiala skolformer. MFD anser därför att skolledning har en avgörande betydelse för att förändra förutsättningarna för delaktighet i skolan och högre utbildning. Statliga myndigheter i utbildningssektorn och kommunala huvudmän

¹⁰ Universitets- och högskolerådet (2018) Eurostudent VI: en inblick i studiesituationen för studenter med funktionsnedsättning.

¹¹ Eurostudent är en totalundersökning. Våren 2016 erbjöds alla studenter som var registrerade vid en svensk högskola att delta i en webbaserad enkät, cirka 370 000 studenter. Drygt 8 200 studenter svarade, vilket innebär en svarsfrekvens på 2,3 procent.

bär ett stort ansvar att sprida befintlig kunskap, verktyg och lärande
exempel om att skapa en tillgänglig och inkluderande lärmiljö.

Arbetsmarknad

Tillgång till egen försörjning är den kanske mest avgörande faktorn för övriga levnadsvillkor. Många faktorer påverkar möjligheterna för personer att få och behålla ett arbete. Att personer med funktionsnedsättning på gruppnivå har lägre utbildningsnivå än den övriga befolkningen ger exempelvis effekt även på deltagandet på arbetsmarknaden. Mycket tyder dock på att också karriärmöjligheterna och löneutvecklingen är sämre för personer med funktionsnedsättning än för personer i den övriga befolkningen med motsvarande utbildning. Personer med funktionsnedsättning som skattar sin egen arbetsförmåga som nedsatt är en särskilt utsatt grupp. Unga vuxna personer med funktionsnedsättning tycks ha svårare än övriga unga vuxna att få ett första jobb och etablera sig på arbetsmarknaden. En generellt lägre utbildningsnivå i kombination med större utmaningar att skaffa yrkeserfarenhet och upplevd diskriminering bidrar också till sämre konkurrenskraft på arbetsmarknaden.

Unga som varken arbetar eller studerar

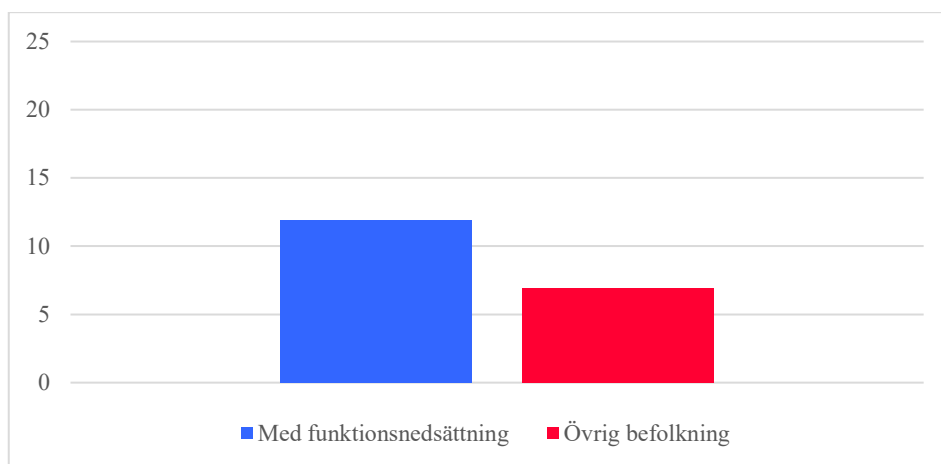
Unga med funktionsnedsättning är överrepresenterade i gruppen unga som varken arbetar eller studerar. Bland kvinnor och män, 16 till 29 år, med funktionsnedsättning är det 12 procent som varken arbetar eller studerar jämfört med 7 procent i den övriga befolkningen. Det finns inga signifikanta könsskillnader för någon av grupperna.

På grund av en lång rad faktorer, däribland svaga skolresultat, kan unga personer uppleva att brist på möjligheter och resurser samspelar med bristande motivation. Dessa faktorer påverkar etableringen på arbetsmarknaden negativt.¹² Andelen som fått öppen psykiatrisk vård är

¹² SCB (2017) Unga utanför? Så har det gått på arbetsmarknaden för 90-talister utan fullföljd gymnasieutbildning.

tre gånger så hög i gruppen unga som varken arbetar eller studerar jämfört med andra ungdomar.¹³

Diagram 3. Andel (%) personer 16–29 år som varken arbetar eller studerar, 2016/17.

Källa: SCB:s undersökning av levnadsförhållanden (ULF).

Sysselsättning och arbetslöshet

Ett sätt att mäta delaktighet i arbetslivet är grad av sysselsättning och arbetslöshet. Resultaten förändras väldigt långsamt över tid.

Sysselsättningsgraden är lägre bland personer med funktionsnedsättning i arbetsför ålder än i den övriga befolkningen. Skillnaderna blir som störst när den övriga befolkningen jämförs med personer med funktionsnedsättning och självskattad nedsatt arbetsförmåga¹⁴.

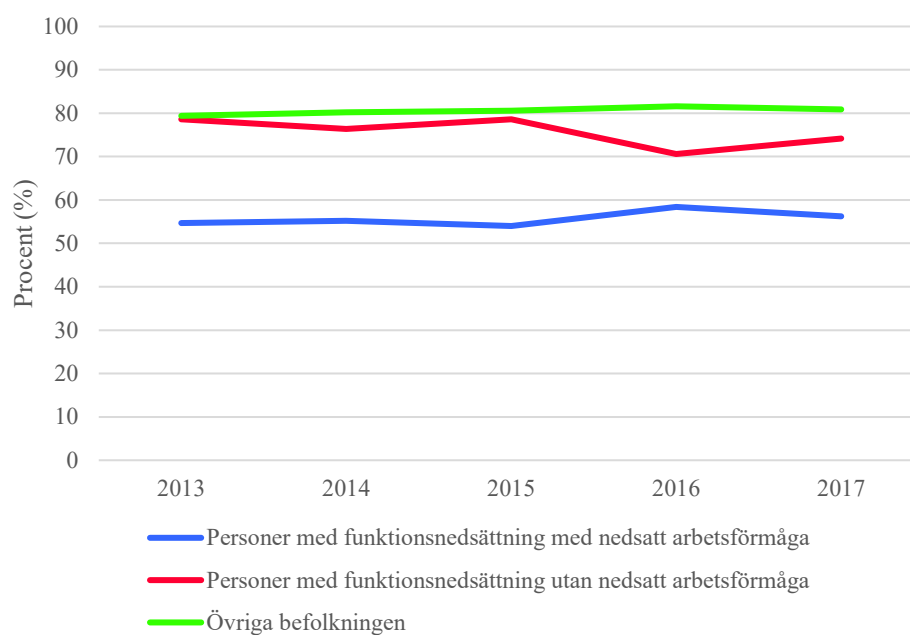
¹³ Temagruppen Unga i arbetslivet (2017). Aktivitet: okänd? Unga som varken arbetar eller studerar.

¹⁴ På senare år har bland annat funktionshindersrörelsen och FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning framhållit att det kan finnas risk för kränkande särbehandling i och med att termen nedsatt arbetsförmåga används på arbetsmarknaden. Arbetsförmedlingen har under 2018 haft i uppdrag att se över termen och föreslår att den avskaffas såsom den används inom arbetsmarknadspolitiken idag (Arbetsförmedlingen (2018) Översyn av termen nedsatt arbetsförmåga).

Av personer med funktionsnedsättning och nedsatt arbetsförmåga hade 56 procent en sysselsättning under 2017. Motsvarande andel i den övriga befolkningen var drygt 80 procent. Andelen personer med funktionsnedsättning som inte rapporterar nedsatt arbetsförmåga är relativt lik den övriga befolkningen. Det finns ingen signifikant skillnad i sysselsättning mellan könen i någon av grupperna.

I SCB:s arbetskraftsundersökning uppger 62 procent av personer med nedsatt arbetsförmåga som inte är i sysselsättning att de skulle kunna utföra ett arbete med tillgång till anpassningar och/eller stöd.

Diagram 4. Andel (procent) sysselsatta bland personer med funktionsnedsättning och övriga befolkningen 2013-2017

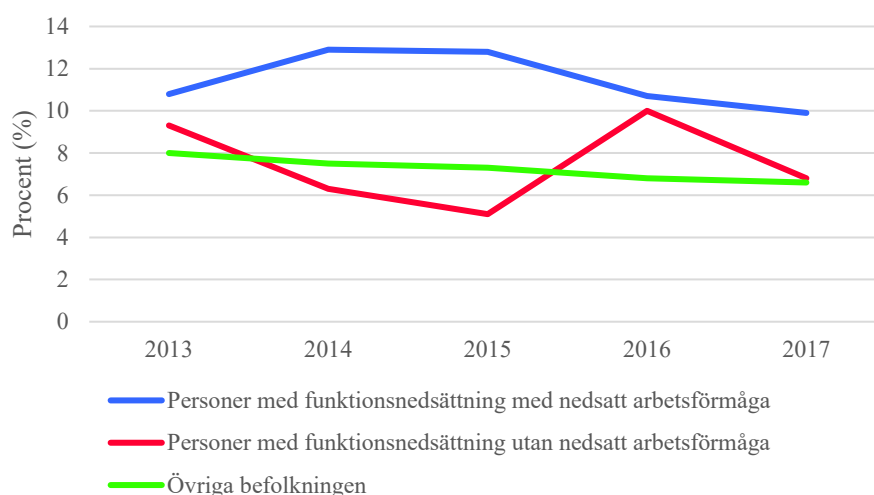

Källa: SCB:s arbetskraftsundersökning (AKU).

Bland personer med funktionsnedsättning och nedsatt arbetsförmåga, som 2017 befann sig i arbetskraften, var 10 procent arbetslösa. I den övriga befolkningen och bland personer med funktionsnedsättning utan

nedsatt arbetsförmåga var andelen 7 procent¹⁵. Det finns inga skillnader i arbetslöshetsnivå mellan kvinnor och män med funktionsnedsättning med eller utan nedsatt arbetsförmåga.

Diagram 5. Andel (procent) arbetslösa bland personer med funktionsnedsättning och övriga befolkningen, 2013-2017

Källa: SCB:s arbetskraftsundersökning (AKU).

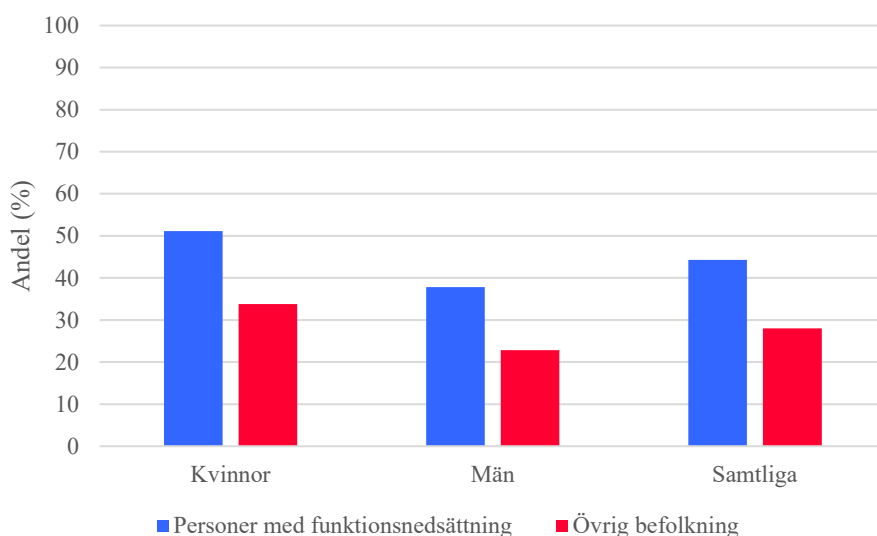
Förhållandena i arbetslivet

Det finns skillnader mellan personer med funktionsnedsättning och den övriga befolkningen vad gäller ett antal aspekter av arbetsmiljön och förhållandena i arbetslivet.

En betydligt högre andel kvinnor (51 procent) och män (38 procent) med funktionsnedsättning än kvinnor och män i den övriga befolkningen upplever att de är psykiskt utmattade efter sitt arbete varje vecka (Se diagram 6). Vidare är både kvinnor och män med funktionsnedsättning i mindre utsträckning nöjda med sina nuvarande arbeten än kvinnor och män i den övriga befolkningen (se statistikbilaga).

¹⁵ Den ökning i arbetslöshet för personer med funktionsnedsättning utan nedsatt arbetsförmåga mellan 2015 och 2016 som kan avläsas av diagram 5 kan troligtvis förklaras av statistiska brister.

Diagram 6. Andel (procent) 16-64 år som är psykiskt utmattade efter sitt arbete varje vecka, bland personer med funktionsnedsättning och övriga befolkningen, 2016/17.

Källa: SCB:s undersökning av levnadsförhållanden (ULF).

Kränkande särbehandling i arbetslivet

Var fjärde person med funktionsnedsättning svarade ja på någon av frågorna om de upplevt diskriminering eller utsatts för kränkande särbehandling under de senaste fem åren i SCB:s arbetskraftsundersökning.¹⁶ Personer med nedsatt arbetsförmåga (37 procent) svarar ja på någon av frågorna i större utsträckning än personer utan nedsatt arbetsförmåga (11 procent). Kvinnor med funktionsnedsättning (33 procent) svarar ja i högre grad än män med funktionsnedsättning (23 procent). 40 procent av kvinnorna med nedsatt arbetsförmåga svarar ja på någon av frågorna. Det är vanligast för alla svarande med

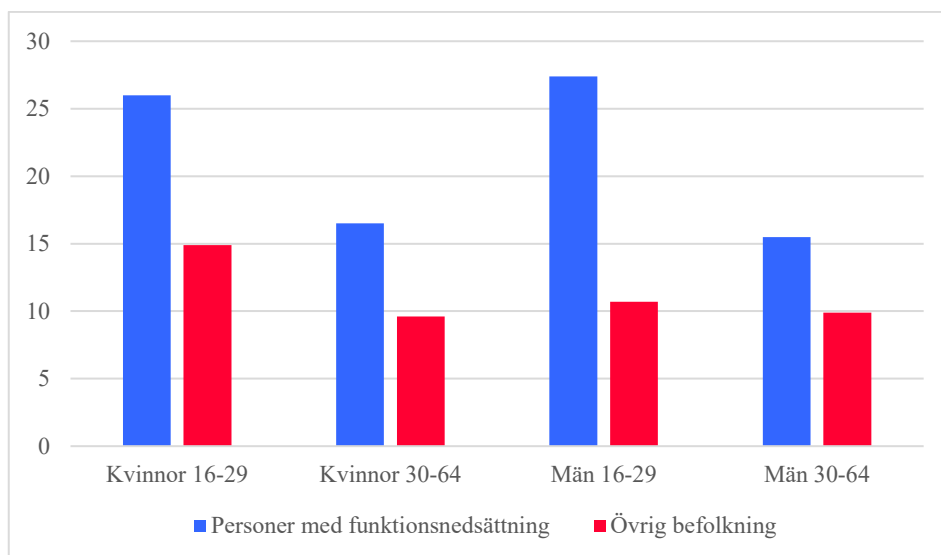
¹⁶ Frågorna avser: Inte fått ett jobb man sökt och haft tillräckliga meriter för. Blivit förbigången då man sökt en högre tjänst. Blivit behandlad på ett osakligt sätt vid lönesättning. Inte kunnat delta i utbildning eller blivit uppsagd. Utsatts för mobbning, trakasserier eller kränkningar från chefer eller arbetskamrater. Mött negativa attityder hos arbetsgivare.

funktionsnedsättning att ha mött negativa attityder hos arbetsgivare.¹⁷
Andelarna går inte att jämföra med övrig befolkning.

Oro att förlora arbetet

Det är betydligt vanligare att förvärvsarbetande kvinnor och män med funktionsnedsättning upplever oro över att förlora arbetet jämfört med övrig förvärvsarbetande befolkning. En påtagligt större andel unga personer med funktionsnedsättning upplever oro att förlora sitt arbete.

Diagram 7. Andel (procent) 16-64 år som är orolig för att förlora arbetet bland dem som yrkesarbetar, 2016/18

Källa: Folkhälsomyndighetens folkhälsoundersökning.

Förutsättningar för en inkluderande arbetsmarknad

Det finns flera tydliga indikationer på att arbetslivet kan bli mer inkluderande. Därmed finns god anledning att fortsätta utveckla kunskap om hinder för att utvecklas i sina arbetsuppgifter, bristande anpassningar och andra hinder i arbetslivet för personer med funktionsnedsättning.

¹⁷ SCB (2018) Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2017.

MFD bedömer att fyra frågor är särskilt centrala för ett inkluderande arbetsliv. Det handlar om universellt utformade lokaler och arbetsverktyg, effektiva individuella stöd för individers självständighet på arbetsmarknaden, ett systematiskt arbetsmiljöarbete baserat på funktionshindersperspektiv samt kompetensbaserad rekrytering fri från diskriminering.

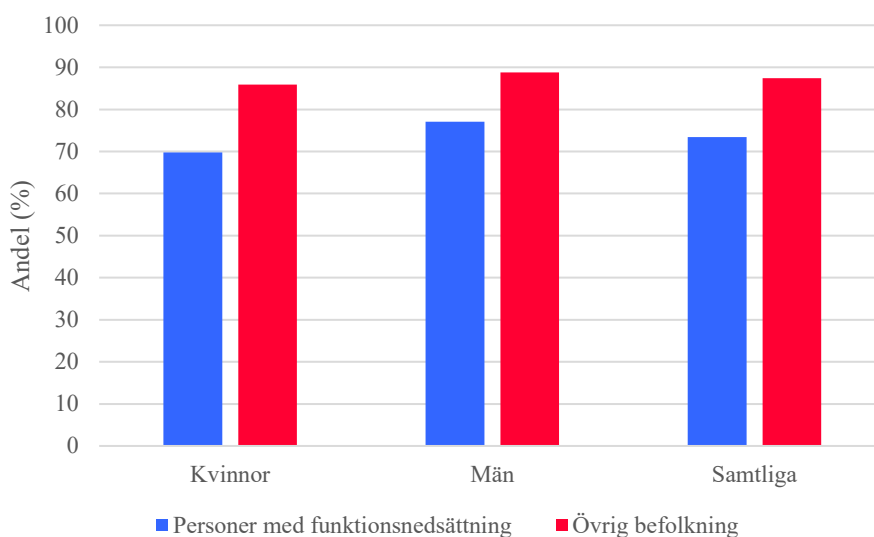
Digital delaktighet

Att kunna använda digitala tjänster och kanaler blir allt viktigare för att kunna ta del av service och tjänster, såsom att delta i utbildning, kontakta vården eller beställa och genomföra en resa. På så sätt är digital delaktighet ett mått på förutsättningarna för personer med funktionsnedsättning även inom många andra områden.

Användning av internet

Kvinnor och män med funktionsnedsättning använder i mindre utsträckning än den övriga befolkningen internet på fritiden för att betala räkningar, beställa, boka eller köpa något. En mindre andel kvinnor med funktionsnedsättning (70 procent) använder internet jämfört med män med funktionsnedsättning (77 procent).

Diagram 8. Andel (procent) över 16 år som använder internet på fritiden för att betala räkningar, beställa, boka eller köpa något, 2015/16

Källa: SCB:s undersökning om levnadsförhållanden (ULF).

Personer med intellektuell funktionsnedsättning ligger långt under nivåerna för internetanvändning som redovisas för den svenska

befolkningen, men även jämfört med andra grupper av personer med funktionsnedsättning.¹⁸ Barn med funktionsnedsättning använder internet, spelar digitala spel och tittar på film eller tv oftare och under längre tid än övriga barn. Det är vanligare att barn med funktionsnedsättning blir mobbade och/eller hotade på internet.¹⁹

Förutsättningar och digitalisering

Flera grupper av personer med funktionsnedsättning upplever att digitaliseringen skapar goda förutsättningar för självbestämmande och delaktighet. Exempelvis använder gruppen som har social rädsla internet i större utsträckning än andra grupper, och bloggar exempelvis i högre grad än befolkningen i övrigt. De som har behov av god tillgänglighet vad gäller tekniken möter däremot svårigheter med att vara digitalt delaktiga i samhället, såsom personer med synnedsättning, nedsatt kognition och personer som har svårigheter att läsa och skriva.²⁰

Digital delaktighet

MFD:s undersökningspanel med personer med funktionsnedsättning besvarade en undersökning om digital delaktighet i slutet av 2018.²¹ Den stora majoriteten av deltagarna bedömer att deras delaktighet i samhället har ökat genom den digitala utvecklingen. De hänvisar till digitala tjänster, som exempelvis banktjänster, appar för planering och trygghet och digital information som underlättar vardagen och/eller arbetslivet.

En del av de äldre paneldeltagarna uppger att de är mindre delaktiga i samhället på grund av digital utveckling. Att en mindre andel äldre använder internet och digitala tjänster stämmer även överens med resultat från större undersökningar riktade till hela befolkningen. De vanligaste skälen bland de som inte använder internet i befolkningen är lågt intresse,

¹⁸ Begripsam (2018) Svenskarna med funktionsnedsättning och internet.

¹⁹ Statens medieråd (2017) Ungar och medier 2017.

²⁰ Begripsam (2018) Svenskarna med funktionsnedsättning och internet.

²¹ 2 353 personer med funktionsnedsättning besvarade enkäten.

att det inte är användbart, att tekniken är krånglig och/eller att de inte behärskar tekniken.²²

De hinder som flest personer i MFD:s undersökningspanel lyfter fram är svårigheter med att boka tid samt att få kontakt med vården och att få kontakt med kommunen, landstinget eller myndigheter. Ett annat hinder som lyfts fram är att sakna ekonomiska förutsättningar att köpa den utrustning som behövs för att kunna använda sig av digital teknik och tjänster. Liknande resultat har tidigare framkommit av projektet Begripsams studier.²³

Fördelar och potential för ökad delaktighet genom digitalisering

För personer med funktionsnedsättning har digitaliseringen inneburit många nya möjligheter att självständigt kunna ta del av information och utföra tjänster som tidigare krävde personlig support eller kostsamma särlösningar. Digitaliseringen har också skapat möjligheter att individualisera och anpassa information och tjänster så att människor med varierande förutsättningar får mer jämlika förutsättningar. Att kunna ta tillvara fördelarna och utvecklingspotentialen för ökad delaktighet genom digitalisering kräver dock att den som utvecklar, bygger, upphandlar och tillämpar digitala lösningar har kunskap om tillgänglighet samt har universell utformning som utgångspunkt.

Det finns dock stora digitala klyftor, som även kan relateras till funktionsnedsättning. Den snabba digitaliseringstakten kan innebära att det brister i upphandling och utformning av tillgänglighet i digitala tjänster. Detta riskerar att utestänga personer som tidigare har kunnat nyttja olika tjänster självständigt. Det kan handla om vardagliga saker som att köpa en tågbiljett, gå på en offentlig toalett eller att kontakta en myndighet eller kommun. Om nya hinder byggs in i tjänster och

²² Internetstiftelsen (2018) Svenskarna och internet.

²³ Begripsam (2017) Användning av smarta telefoner, datorer och surfplattor; Begripsam (2017) Tillgång till hjälpmedel.

situationer där personer tidigare haft möjlighet att agera självständigt ökar behovet av särskilda lösningar, som ofta kan vara kostsamma. Inte minst den demografiska utvecklingen gör att många människor som tidigare har varit digitala kan ställas utanför av orsaker relaterade till hög ålder. Det kan handla om en försämrad ekonomi, bristande personliga nätverk eller olika former av kognitiv nedsättning som gör det svårt att upprätthålla och utveckla sin digitala kompetens.

Digitaliseringen öppnar dörrar till information, kommunikation, ökad självständighet och självbestämmande som tidigare varit stängda eller som krävt särskilda lösningar för grupper av personer med funktionsnedsättning. Även digitalisering måste hanteras med utgångspunkt i människors mångfald av behov för att inte utestänga. Digitala klyftor riskerar att utestänga både grupper och individer som ett konkret hinder för ett effektivt utnyttjande av digitaliseringens möjligheter.

Ekonomi och hälsa

Sämre tillgång till och delaktighet i utbildning, på arbetsmarknaden och digital delaktighet leder till betydande negativa konsekvenser för de ekonomiska förutsättningarna och hälsan för personer med funktionsnedsättning på gruppnivå.

Låga inkomster

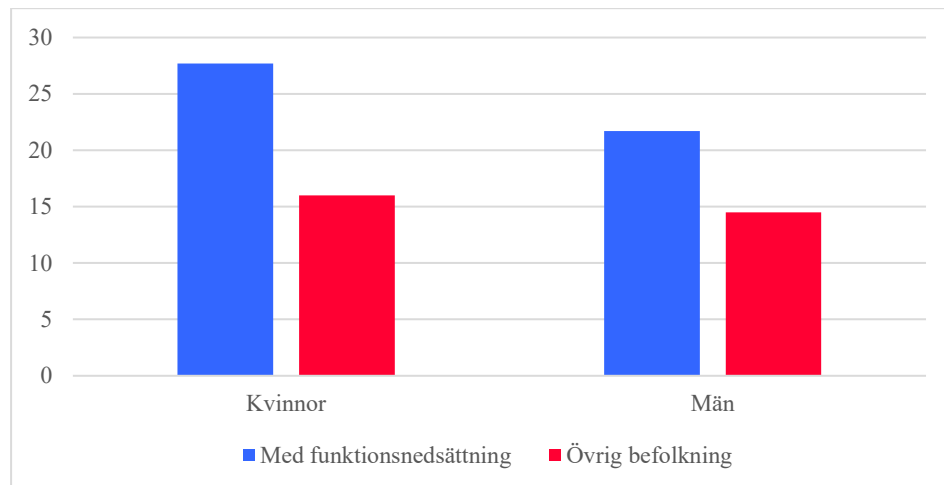
En större andel personer med funktionsnedsättning har låga inkomster och därför högre risk för relativ fattigdom än övrig befolkning.²⁴ Det gäller framförallt de grupper som har mer än en funktionsnedsättning, nedsatt rörelseförmåga, psykisk funktionsnedsättning och/eller hög grad av nedsatt aktivitetsförmåga. Personer med funktionsnedsättning och utländsk bakgrund har också större risk för relativ fattigdom (se statistikbilaga).

En högre andel, 25 procent, av personer med funktionsnedsättning saknar möjligheten att inom en månad kunna betala en oväntad utgift på 12 000 kronor utan att be om hjälp eller låna pengar²⁵. Motsvarande andel i den övriga befolkningen är 15 procent. Det är fler kvinnor (29 procent) än män med funktionsnedsättning (22 procent) som saknar denna mindre kontantmarginal. Över hälften av personer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning eller med stora problem på grund av dyslexi eller dyskalkyli uppger detta (se statistikbilaga).

²⁴ Enligt definitionen anses en individ vars disponibla inkomst (lön, pension, bidrag etc.) understiger 60 procent av medianinkomsten i landet leva i risk för fattigdom. Indikatoren mäter med andra ord inte fattigdom i sig utan låg inkomst i relation till andra i Sverige.

²⁵ Så kallad kontantmarginal. Summan bestäms av Eurostats riktlinjer för frågan om "oväntad utgift". Enligt dessa ska beloppet i frågan sättas till 1/12 av gränsvärdet för det EU definierar som en inkomstnivå som innebär risk för fattigdom, vilket är 60 procent av medianinkomsten i respektive land.

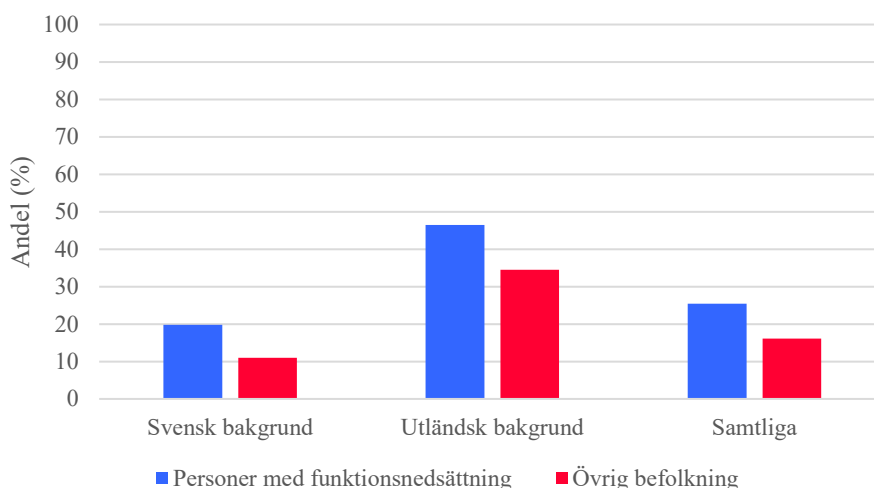
Diagram 9. Andel (procent) kvinnor och män över 25 år som saknar mindre kontantmarginal, 2016-17.

Källa: SCB:s undersökning av levnadsförhållanden (ULF).

Även personer med utländsk bakgrund saknar kontantmarginal i större utsträckning än personer som är inrikes födda i hela befolkningen. Närmare hälften, 47 procent, av personer med utländsk bakgrund och funktionsnedsättning saknar kontantmarginal. Det kan jämföras med 35 procent bland personer med utländsk bakgrund i den övriga befolkningen och 20 procent bland personer med funktionsnedsättning med svensk bakgrund (se diagram 10).

Diagram 10. Andel (procent) över 25 år med svensk och utländsk bakgrund som saknar kontantmarginal, 2016/17.

Källa: SCB:s undersökning av levnadsförhållanden (ULF).

Resultat från MFD:s undersökningspanel visar att många personer med funktionsnedsättning känner oro över sina ekonomiska förutsättningar. Många känner sig otrygga inför framtiden utifrån sin nuvarande ekonomiska situation. Fler kvinnor än män upplever ekonomiska problem och oro inför framtiden.²⁶ Personer med funktionsnedsättning som lever med låg ekonomisk standard går många gånger att finna bland de personer som permanent eller under långa perioder inte har en inkomst från arbete. Kopplingen mellan låg ekonomisk standard och ett långvarigt beroende av de offentliga stödsystemen är därför tydligt. De kompletterande stödsystem som är tänkta att kompensera för ett tillfälligt eller latent lägre arbetsutbud har inte förmåga att garantera ekonomisk självständighet och trygghet för många personer med funktionsnedsättning.

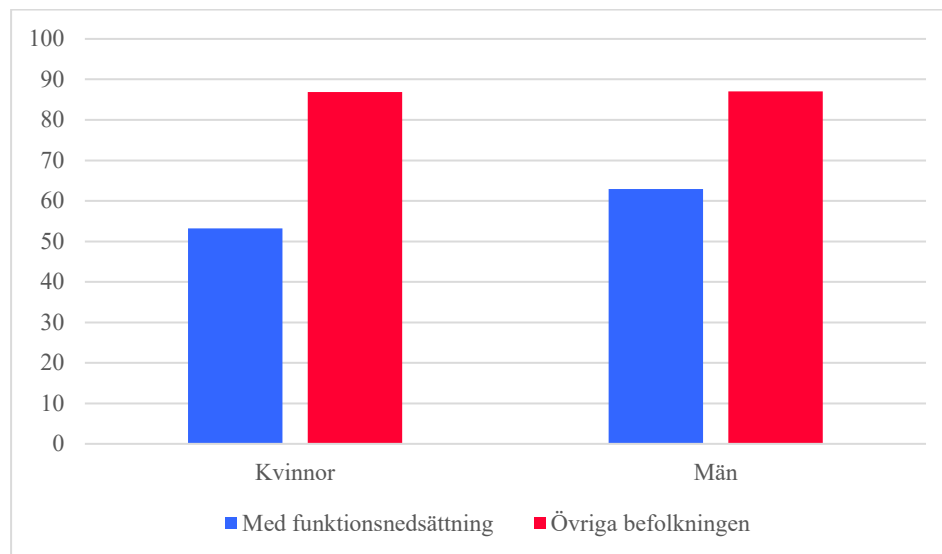
²⁶ 2 353 personer med funktionsnedsättning besvarade enkäten.

Hälsa

Den självskattade goda hälsan²⁷ bland personer med funktionsnedsättning är betydligt lägre (58 procent) än för övrig befolkning (87 procent). Det är också en mindre andel kvinnor med funktionsnedsättning som skattar sin hälsa som god (53 procent) jämfört med män med funktionsnedsättning (63 procent). Den här könsskillnaden återfinns inte i övrig befolkning (se diagram 11).

Personer med nedsatt aktivitetsförmåga och/eller nedsatt rörelseförmåga skattar i mycket liten utsträckning sin hälsa som god (se statistikbilaga). Det finns inga skillnader inom gruppen personer med funktionsnedsättning med avseende på svensk eller utländsk bakgrund.

Diagram 11. Andel (procent) över 16 år som skattar sin hälsa som bra eller mycket bra, 2016/17.

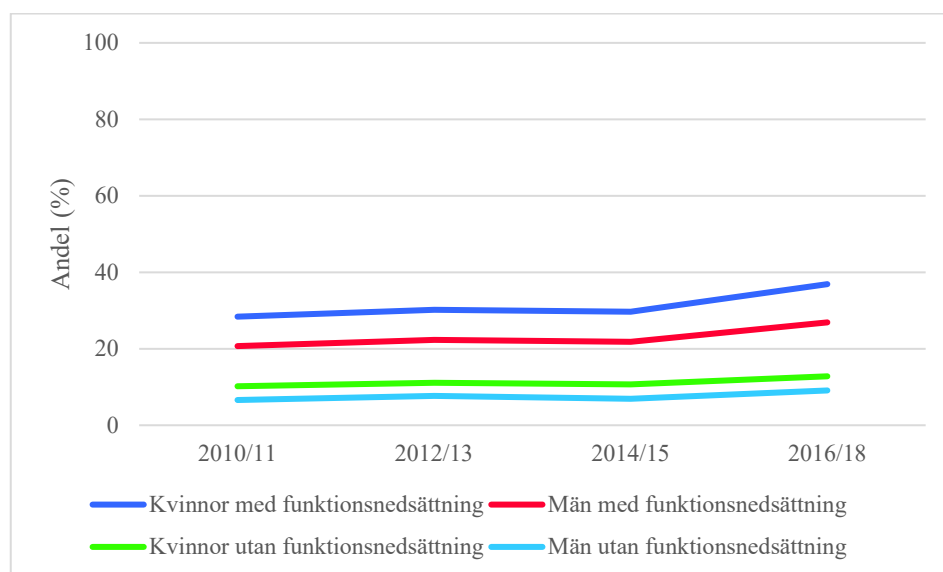

Källa: SCB:s undersökning av levnadsvillkor (ULF).

²⁷ Personerna har skattat sin egen hälsa som bra eller mycket bra för att tillhöra dessa andelar.

Det är också 37 procent av kvinnor med funktionsnedsättning som uppger nedsatt psykiskt välbefinnande²⁸ jämfört med 13 procent bland övriga kvinnor. För män med funktionsnedsättning och övriga män återfinns samma mönster.

Diagram 12. Andel (procent) som anger att de upplever nedsatt psykiskt välbefinnande, bland personer med funktionsnedsättning och övriga befolkningen 16-84 år, 2010/11-2016/18

Källa: Folkhälsomyndighetens folkhälsoenkät.

Förklaringsfaktorerna för en god hälsa är många och samspekar på ett komplext sätt. Den upplevda ohälsan bland personer med funktionsnedsättning är oproportionerligt stor i relation till övrig befolkning. De faktorer som i relation till funktionsnedsättning särskilt upplevs bidra till ohälsa är: bristande tillgänglighet i samhället, bristande tillgång till

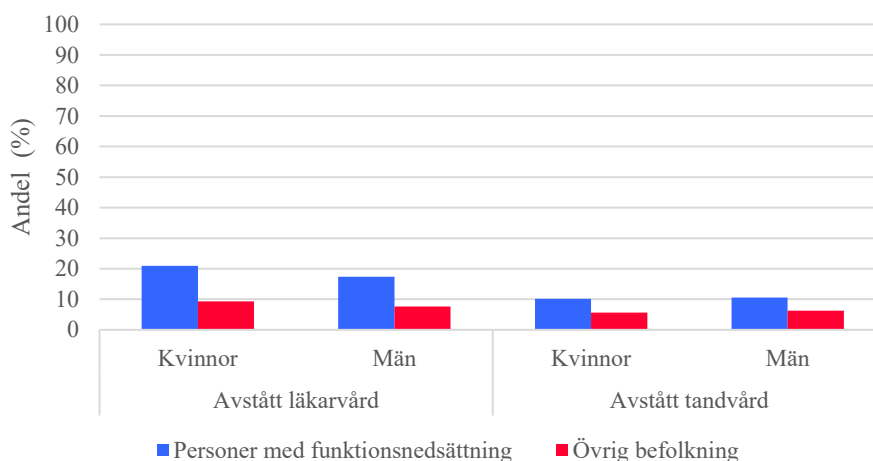
²⁸ Indikatorn nedsatt psykiskt välbefinnande visar andelen av befolkningen med självskattad psykisk ohälsa utifrån frågor om bland annat det egna humöret, aktiviteten och vardagslivet.

förebyggande insatser och rehabilitering, ekonomisk utsatthet och oro samt bristande kunskap om hälsofrämjande levnadsvanor.²⁹

Tillgång till vård

En annan viktig förklaringsfaktor till god hälsa är god tillgång till vård. Det är betydligt vanligare att personer med funktionsnedsättning uppger att de under det senaste året avstått från läkar- eller tandvård som de verkligen varit i behov av. Cirka 20 procent av kvinnor och 17 procent av män med funktionsnedsättning har avstått från läkarvård under det senaste året. Detta kan jämföras med 9 respektive 8 procent av kvinnor och män i den i övriga befolkningen. När det gäller tandvård är det en något högre andel kvinnor och män med funktionsnedsättning som har avstått det senaste året jämfört med övrig befolkning.

Diagram 13. Andel (procent) över 16 år som under de senaste 12 månaderna verkligen behövt läkar- och tandvård men inte sökt vård, 2015/16.

Källa: SCB:s Undersökningen av levnadsförhållanden (ULF).

²⁹ Statens folkhälsoinstitut (2008) Onödig ohälsa – hälsoläget för personer med funktionsnedsättning; World Health Organization (2011) World report on disability; Folkhälsomyndigheten (2015) Delrapportering av regeringsuppdrag inom ramen för en strategi för genomförandet av funktionshinderspolitiken 2011-2016.

Ekonomiska aspekter av vård

Bland deltagarna i MFD:s undersökningspanel uppger en tredjedel att de under det senaste året har avstått från vård, tandläkarbesök eller medicin på grund av dålig ekonomi³⁰. Hälften av deltagarna har avstått från något som de bedömer skulle vara bra för den egna hälsan, såsom att kunna motionera eller att köpa eventuell specialkost, under det senaste året. Det är vanligare att kvinnliga deltagare har avstått vård eller något som gynnar/främjar en god hälsa av ekonomiska skäl än manliga deltagare.

Den samlade bilden är att många personer med funktionsnedsättning lever med låg ekonomisk standard och behöver göra hårda ekonomiska prioriteringar där vård, och i synnerhet tandvård, inte ryms. Många personer med funktionsnedsättning behöver också kompensera ekonomiskt för de merkostnader som funktionsnedsättningen medför, till exempel i form av avgifter, hjälpmedel och läkemedel. Detta kan ytterligare öka den ekonomiska utsattheten.

³⁰ 2 353 personer med funktionsnedsättning besvarade enkäten.

Vägen framåt

I detta kapitel redovisar MFD de övergripande slutsatserna av uppföljningen av funktionshinderspolitiken på aktörsnivå och utvecklingen av situationen för personer med funktionsnedsättning i relation till det nationella målet för funktionshinderspolitiken. De offentliga aktörerna har ett intresse för att bedriva ett funktionshinderspolitiskt arbete. För att arbetet ska bli effektivt och leda till tydliga förbättringar för personer med funktionsnedsättning behöver dock arbetet bli mer systematiskt. MFD:s uppföljningsresultat visar på behov av stöd, ökad kunskap i sektorerna och en mer träffsäker uppföljning av insatserna.

Målsättningar och verktyg

Vad gäller offentliga aktörers arbete med att inkludera funktionshindersperspektivet i sin styrning, ledning och uppföljning ser MFD inga stora förändringar över tid, utifrån de mätpunkter som använts. MFD:s uppföljning visar att både ansvarsmedvetenhet och ambition finns, men att det i relativt stor utsträckning verkar saknas verktyg och konkreta mål för de offentliga aktörernas arbete.

Det finns ett stort intresse från kommuner, regioner och statliga myndigheter vad gäller ökad delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Många aktörer gör insatser och tar särskilda initiativ, men de skulle behöva bedriva arbetet mer strategiskt. Detta exempelvis med en handlingsplan som grund, vilket skulle skapa bättre förutsättningar för långsiktighet, utvärdering och uppföljning.

Implementeringen av funktionshinderspolitiken kan generellt bli mer aktiv och träffsäker. Att ambitionen finns talar för att arbetet med att ge stöd till aktörerna behöver utvecklas. MFD:s verksamhet framåt kommer därför till stor del att ha detta behov i fokus för aktiviteter och utvecklingsarbete. Om tillgänglighet och delaktighet inte lyfts fram som perspektiv i samhällets utveckling finns det risk att det kontinuerligt skapas nya hinder för delaktighet. Grupper och individer med

funktionsnedsättning riskerar på så sätt att utestängas från utvecklingen, särskilt inom områden som utvecklas snabbt, exempelvis de digitala systemen inom utbildning och arbete. Sammantaget stärker resultaten i årets uppföljning behovet att fortsätta utveckla kunskap om vad som utgör hinder för delaktighet och hur dessa kan avhjälpas.

Många aktörer har på ett strukturellt sätt organiserat samråd med funktionshindersorganisationer. Det finns dock flera indikationer på att syftet med samråden inte är fullt utvecklat. En ändamålsenlig och effektiv utveckling av samhällets tjänster och service bygger på att användarna är samskapande i processen. MFD:s arbete framåt kommer därför att fokusera mer på samskapande med de aktörer som med rätt stöd kan bidra till utvecklingen i både problemanalys och lösningar. Myndigheten kommer även verka för att alla offentliga aktörer aktivt involverar personer med funktionsnedsättning och organisationer som företräder dem. Uppföljningen tydliggör också att det även fortsatt finns ett stort behov av att öka kunskapen om det nationella målet och inriktningen för funktionshinderspolitiken, att konkretisera det tvärssektoriella ansvaret och att tydliggöra det faktum att det offentliga ska vara ett föredöme.

Träffsäker uppföljning

För tvärssektoriell uppföljning av funktionshinderspolitiken krävs att centrala myndigheter samlar kunskap, analyserar, agerar och följer upp utvecklingen i respektive sektor. MFD kan konstatera att regeringens tidigare strategi för genomförandet av funktionshinderspolitiken³¹ skapade en tydlig grund för uppföljning. Beslutade mål att arbeta strategiskt mot verkar ge ett mer strukturerat och systematiskt arbete hos statliga myndigheter. De kan även utgöra en mer tydlig utgångspunkt för att kunna ge stöd och följa utvecklingen. Regeringen har under 2018 understött det fortsatta arbetet med funktionshinderspolitikens genomförande i avvaktan på beredning av ett nytt styr- och

³¹ En strategi för genomförandet av funktionshinderspolitiken 2011-2016. Dnr. S2012.028.

uppföljningssystem³² genom att ge MFD i uppdrag att samla ett strategiskt råd bestående av särskilt relevanta myndigheter. MFD har även fått i uppdrag att, i samarbete med länsstyrelserna, stödja kommuner och regioner i deras arbete med att arbeta strategiskt med funktionshindersfrågorna.³³ Båda dessa uppdrag bidrar till att takten i utvecklingsarbetet kan upprätthållas och ökas. Eftersom arbetet påbörjats nyligen ger dessa initiativ dock ännu inga förutsättningar för uppföljning.

Hinder för delaktighet

Inte heller när det gäller delaktighet i samhället och jämlikhet i levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning generellt ser MFD stora förändringar över tid. Det är oroande att personer med funktionsnedsättning i så stor utsträckning känner stress, oro och upplever sin hälsa som dålig i mycket högre grad än övrig befolkning. Statistiken synliggör dock inte på ett tydligt sätt olika målgruppers villkor och kan i dagsläget inte visa på utveckling över längre tidsperioder.

MFD:s ambition är att med uppföljningens resultat som utgångspunkt identifiera och utveckla kunskap om vad som utgör hinder för delaktighet och närma sig dessa systematiskt. Det krävs dock fortsatta sektoriella analyser av vad resultaten står för. Angreppssättet måste vara att arbeta tillsammans med de aktörer som har kunskap om området och gemensamt med dem lämna de förslag, eller utforma det stöd, som gör att hinder för delaktighet och jämlika levnadsvillkor kan avhjälpas och undanröjas.

Skolområdet behöver ökad uppmärksamhet

Utbildning och arbetsmarknad är centrala områden inom funktionshinderspolitiken, eftersom de starkt påverkar delaktigheten och levnadsvillkoren för personer med funktionsnedsättning också inom

³² Funktionshinderspolitikens styrning ses över inom ramen för en utredning. Utredningens betänkande överlämnas 30 april 2018 (Dir. 2017:133).

³³ Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Myndigheten för delaktighet.

andra områden. På utbildningsområdet visar resultaten sammantaget på stora utmaningar. Universellt utformad lärmiljö där individuella lösningar utgör komplement måste vara utgångspunkten för att fler elever ska kunna delta, lära och utvecklas. Att det fortsatt finns fysiska hinder och att det saknas tillgängliga läromedel är ett tecken på att området behöver ökad uppmärksamhet. Kunskapen om hur fysiska hinder i lärmiljön kan avhjälpas finns sedan länge. Denna kunskap behöver också nå ut till och omsättas av dem som operativt styr arbetet i skolan, i första hand skolledningen.

Även på andra områden finns tydliga behov av kunskapsutveckling. Ett sådant är den sociala miljön i skolan. En inkluderande utbildning omfattar, utöver det akademiska, även elevernas psykosociala utveckling. Att elever med och utan funktionsnedsättning svarar lika på om skolarbetet uppfattas som för svårt, eller för omfattande, men att elever med funktionsnedsättning är långt mer stressade kan vara ett tecken på en tuffare psykosocial skolmiljö för dessa elever. Detta skulle behöva utredas vidare. Uppföljningsresultaten som gäller elevers upplevelse av skolsituationen indikerar en särskild utsatthet hos flickor med funktionsnedsättning. De upplever stress över skolarbetet i långt större utsträckning än vad både pojkar med funktionsnedsättning och övriga elever gör.

MFD bedömer att upplevda brister i lärmiljön kan ha stor betydelse för vilken utbildningsnivå och vilket resultat som uppnås, både på individ- och gruppnivå. Undersökningar visar också att otillräckligt pedagogiskt stöd, psykisk ohälsa, socialt utanförskap och dåligt eller kränkande bemötande är bidragande faktorer till avhopp från gymnasiet.³⁴

Det bör också övervägas om det kan vara så att de extra anpassningar, som enligt skollagen ska ske i klassrummet, eller det särskilda stöd som

³⁴ Folkhälsomyndigheten (2018) Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige? Utvecklingen under perioden 1985-2014; SCB (2017) Unga utanför? Se har det gått på arbetsmarknaden för 90-talister utan fullföljd gymnasieutbildning; Temagruppen unga i arbetslivet (2013) 10 orsaker till avhopp – 379 unga berättar om avhopp från gymnasiet.

ges, inte alltid utformas och genomförs på ett sätt som bidrar till att en elev klarar de nationella målen för skolan. Idag saknas dock en strukturerad uppföljning av extra anpassningar och särskilt stöd kopplade till faktiska skolresultat. Detta gör det svårt att skapa en mer strukturerad bild av sambanden och hindren. De ökande skillnader som är mätbara i det svenska skolsystemet kan också antas påverka elever med funktionsnedsättning.

Stödinsatser för ett modernt arbetsliv

Arbetsmarknadsstatistiken visar att arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning är okänslig för konjunktur. Den visar även på bristande träffsäkerhet i de stödinsatser som finns för att personer med funktionsnedsättning och nedsatt arbetsförmåga ska kunna få, och behålla, en anställning. De stödinsatser som idag erbjuds av stat och kommun för att underlätta inträdet på arbetsmarknaden tycks inte vara utformade för att flexibelt kunna möta en individ utifrån dennes tidigare erfarenheter, förutsättning och behov. Detta kan tyda på att de stödinsatser som ges har blivit omoderna och inte möter de krav och förutsättningar som ett modernt arbetsliv omfattar. Det faktum att det är betydligt svårare för personer med funktionsnedsättning att få arbetslivserfarenhet genom kortare och längre anställningar bidrar också till att minska deras möjligheter till att systematiskt bygga kompetens. Inte minst gäller det unga personer. Den erfarenhet som många andra unga får genom tillfälliga anställningar och andra erfarenheter måste kompenseras av flexibla insatser som följer arbetsmarknadens villkor. Att stå utanför arbetslivet får stora konsekvenser för individens möjligheter till delaktighet i samhället och påverkar särskilt förutsättningarna för god hälsa och ekonomi.

Jämlik vård

Personer med funktionsnedsättning skattar sin hälsa betydligt sämre än andra grupper i samhället. Det finns flera förklaringsfaktorer till detta, bland annat bristande delaktighet i samhället och ekonomisk utsatthet.

En ytterligare faktor är att många med funktionsnedsättning lever med en kombination av funktionsnedsättning och olika diagnoser. Många har också behov som innefattar vård, omsorg och rehabiliteringsinsatser. Personer med många diagnoser bOLLAS ofta mellan olika vårdgivare och vårdområden och får därmed sämre tillgång till den vård de behöver. Ett sammansatt behov innebär också att en person kan behöva röra sig över organisatoriska gränser, mellan exempelvis region och kommun. Bristande samordning mellan olika huvudmän och vårdgivare riskerar att minska tillgången till en jämlik och säker vård.

Samvariation med jämställdhet

Uppföljningen av levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning visar på skillnader mellan könen inom en rad områden. Det finns anledning att utveckla kunskap om hur jämställdhet och funktionshinder samvarierar och förstärker varandra inom många sektorer. Genom att applicera ett funktionshindersperspektiv på de jämställdhetspolitiska utmaningarna i samhället kan sådan kunskap byggas upp systematiskt.

Skillnader mellan könen är redan idag tydligt synliga, exempelvis vad gäller ekonomisk situation, hälsa och arbetsmarknadsdeltagande. Förklaringsfaktorerna till detta har sannolikt samma grund som för andra kvinnor, men förstärks av det faktum av att en kvinna lever med en funktionsnedsättning. Vissa resultat sticker dock ut och skiljer sig från resultaten i övrigt. Kvinnor med funktionsnedsättning upplever i betydligt högre grad än andra grupper nedsatt psykiskt välbefinnande, psykisk utmattning efter arbetsveckan och negativa attityder från arbetsgivare.

Det är inte belagt vad dessa könsskillnader består i. Mer kunskap om jämställdheten mellan kvinnor och män med funktionsnedsättning skulle ge bättre underlag om vilka insatser som behöver göras för att nå både det funktionshinderspolitiska målet och de jämställdhetspolitiska delmålen. En kartläggning av utmaningarna för att nå det

jämställdhetspolitiska delmålet om ekonomisk jämställdhet med avseende på kvinnor med funktionsnedsättning³⁵ rapporteras i april 2019.

³⁵ Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Myndigheten för delaktighet.

Referenser

Arbetsförmedlingen (2018) Översyn av termen nedsatt arbetsförmåga.

Begripsam (2018) Svenskarna med funktionsnedsättning och internet.

Begripsam (2017) Användning av smarta telefoner, datorer och surfplattor.

Begripsam (2017) Tillgång till hjälpmedel.

BRIS (2018) Skola. Vård. Omsorg. Och den psykiska ohälsan. BRIS årsrapport för 2017.

Folkhälsomyndigheten (2018) Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige? Utvecklingen under perioden 1985-2014.

Folkhälsomyndigheten (2015) Delrapportering av regeringsuppdrag inom ramen för en strategi för genomförandet av funktionshinderspolitiken 2011-2016.

Internetstiftelsen (2018) Svenskarna och internet.

Myndigheten för tillgängliga medier och Specialpedagogiska skolmyndigheten (2018) Översyn av tillgången till tillgängliga läromedel från förskola till högskola.

Prop 2016/17:188 nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken.

Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Myndigheten för delaktighet.

SCB (2018) Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2017.

SCB (2017) Unga utanför? Så har det gått på arbetsmarknaden för 90-talister utan fullföljd gymnasieutbildning.

SOU 2017:47. Nästa steg på vägen mot en mer jämlik hälsa – förslag för ett långsiktigt arbete för en god och jämlik hälsa.

Statens folkhälsoinstitut (2008) Onödig ohälsa – hälsoläget för personer med funktionsnedsättning.

Statens medieråd (2017) Ungar och medier 2017

Sveriges kommuner och landsting (2017) Funktionshinder och delaktighet – positionspaper.

Temagruppen Unga i arbetslivet (2017). Aktivitet: okänd? Unga som varken arbetar eller studerar.

Temagruppen unga i arbetslivet (2013) 10 orsaker till avhopp – 379 unga berättar om avhopp från gymnasiet.

Universitets- och högskolerådet (2018) Eurostudent VI: en inblick i studiesituationen för studenter med funktionsnedsättning.

World Health Organization (2011) World report on disability.

Uppföljning av funktionshinderspolitiken 2018

I denna rapport redovisar Myndigheten för delaktighet de övergripande slutsatserna av uppföljningen av funktionshinderspolitiken på aktörsnivå och utvecklingen av situationen för personer med funktionsnedsättning i relation till det nationella målet för funktionshinderspolitiken.

Önskvärd utveckling i delaktigheten i samhället för personer med funktionsnedsättning syns inte. Detta blir särskilt tydligt på områdena utbildning och arbete där det finns hinder som dessutom påverkar ekonomin och hälsan för personer med funktionsnedsättning.

MFD:s uppföljning visar att både en medvetenhet om ansvar och ambition finns hos aktörer. I relativt stor utsträckning verkar det dock saknas verktyg och konkreta mål för funktionshinderspolitiskt arbete.

Myndigheten för delaktighet
Box 1210, 172 24 Sundbyberg
08-600 84 00
info@mfid.se
www.mfid.se
Nummer: 2019:2